

Norrlänningarnas resning sommaren 1434.

Dess förlopp och minnesmärken i historien och traditionen.

Engelbrektsresningen var ur militär synpunkt detsamma som bondeskarornas anlopp mot mestadels svagt bemannade men trotsiga och förhatliga fogdeborgar och fästen landet runt. Så ock i de norrländska landskapen, vilka på ett ganska tidigt stadium endräktigt slöto upp kring den nye folkhövdingen.

Under 1390-talets fejder hade den störtade konung Albrekts vittströvande tyska vapendragare, de i historien så bekanta vitaliebröderna, satt sig fast vid Bottniska vikens kuster, där de togo i besittning eller uppförde ett antal borgar och blockhus. I ett förlikningsdokument från hösten 1398 erfarer vi sålunda, att Sven Sture med några kompanier till drottning Margareta upplåtit "det slott och fäste" Faxeholm i Hälsingland, Styresholm i Ångermanland samt Korsholm i Norrbotten eller, enligt nutida begrepp, Österbotten; Norrbotten inbegrep under medeltiden och i ännu senare tid allt kustlandet norr om Kvarken. Vitaliebröderna hade visserligen uppbyggt eller iståndsatt ännu flera fästen. Ett sådant framskyntar i ett vittnesintyg från år 1435 rörande Uppsala domkapitels godsanspråk i Gaddö i Valbo socken, Gästrikland. Där tillkännages, att på platsen en gång stått fästningen Gaddaborg, men att den för ungefär 31 år sedan blivit "affbruten", d. s. v. raserad. Faxeholm — eller Faxehus —, Styresholm och Korsholm bytte däremot endast herrar och höllos alltfört vid makt. Minst framträder Styresholm i urkunderna; sista gången spåras dess namn år 1405, men det lider icke alls något tvivel, att detta vid Ångermanälven nära Styrnäs' och Torsåkers kyrkor belägn

fäste, från vars krön man kunde skåda drygt en mil mot söder efter den breda segelbara flodfåran, ägde bestånd fram till Engelbrektsfejdersnas våldsamma omskiftningar; mera härom i det följande. Faxeholm låg på en då kringfluten, senare med fastlandet sammanvuxen ö i den omedelbara trakten av den nuvarande staden Söderhamn. Vida mer namnkunnigt är Korsholm, som visserligen låg bortom de gränser, vilka nu rymma Norrland, men som i gamla uppgifter sättes i nära samband med norrlänningarnas befrielsekrig. Det fanns till redan före vitaliebröderna och var av allt att döma vida starkare än de två av dem uppförda fästena i Ångermanland och Helsingland.

Korsholms län omfattade vid början av Erik av Pommerns regering de nuvarande landskapen Öster- och Västerbotten, följaktligen var man då plögade nämna Norrbotten. Detta stora område innehades med förläningsrätt av Upplandslagmannen Nils Gustafsson (Båt). Denne mäktige man uppbar 1413 räntorna av Umeå sockens laxfisken; elva år senare träffas han i Piteå, där han på tinget bekräftade birkarlarnas gamla privilegier. När Korsholms län kommit i hans hand veta vi icke; i varje fall låg vid upprorets utbrott hela detta förvaltningsdistrikt under honom. Själv satt herr Nils icke på den avlägsna borgen, och ej heller tillkommo honom de direkta bekymren för länets skötsel och uppbörd. Han hade nämligen överlåtit Korsholm åt herr Erik Puke, som enligt den medeltida krönikören Ericus Olai var hans son, en uppgift som av senare lärde betvivlats; möjligen var herr Erik en svärson, sannolikare kanske en styvson till herr Nils.

Vid midsommartid 1434 föll Borganäs i Dalarna, Köpingshus i Västmanland gav sig utan motstånd åt Engelbrekts här, och strax därefter kapitulerade Västerås' slott. Västmannaaallmogen gick allmänt över till de upproriske, riksrådet Nils Gustafsson gjorde det även, och Engelbrekt visade sin erkänsla för denna högst betydande tjänst genom att insätta herr Nils som hövitsman på Västerås slott. Förbindelsen mellan honom och Engelbrekt bar en av sina första frukter i den hastiga resningen i Norrland. Dess snabba och lyckosamma fullbordan tillskrives av rimkrönikan Erik Puke

ensam, men tilläventyrs bör äran delas mellan honom och Nils Gustafsson.

“Samme Erik var en mäktig hjälte“, skriver Olaus Petri, och Ericus Olai, som stod hans tid närmare, karakteriserar honom som en man av hårt sinne och häftiga åtbörder, tillika tapper och ädelsinnad. Rimkrönikans oviga knittelvers avspeglar mera motvilligt samma lynneshug hos honom. Storm och glans bjöd den kortvariga bana, som efter Engelbrekts död blodigt stäcktes under kampen med den uppåtstigande rivalen Karl Knutsson. En folk-kär man blev Erik Puke, och segt skulle allmogen hålla fast vid honom allt intill slutet. Men framför andra räknade sig norrlänningarna som hans män i goda och onda skiften.

Rimkrönikan förutsätter, att Erik Puke befunnit sig borta på Korsholm vid tiden för Nils Gustafssons övergång. Engelbrekt skickade, berättar den, brev till herr Erik och bad honom göra gemensam sak med resningen: ville han det, skulle Engelbrekt sörja för att hela Norrland gäves honom till län. När Erik Puke mottog detta brev, betogs han av handlingsglädje och skred omedelbart till värvet. Så rimkrönikan; men senare lärde ha ansett mera troligt, att Erik Puke för tillfället befunnit sig i Sverige och där tagit Engelbrekts parti. Något tvingande skäl att underkänna rimkrönikans framställning synes mig dock på denna punkt ingalunda föreligga.

Om Erik Pukes första insatser i resningen vet rimkrönikan förtälja följande. Efter mottaget budskap samlade han genast en här, bestående av hälsingar och allmoge från andra landskap, och gav dem till hövitsman en man vid namn Elof Djäkn. De ryckte snabbt mot Faxeholm och bemäktigade sig utan svårighet fästet, som de brände “neder i grund“. En annan häravdelning sände Erik Puke till Åland under befäl av Johan Folkesson; den bestod enligt rimkrönikan av “österlänningar“, d. v. s. finländare jämte andra, “som bodde där“. Också denna skara hade lyckan ombord, och den åländska borgen Kastellholm gav sig redan vid första anblicken av bondehären.

Acceptera vi kritikens tvivelsmål angående herr Eriks vistelse på Korsholm och Engelbrekts brev till honom, så inställer sig en

ej liten svårighet. Rimkrönikans uppgifter äro ju ganska bestämda i den punkten, att det icke är han utan tvenne hans underbefälhavare, som äran tillkommer av de båda fogdeborgarnas erövring. Om Erik Puke börjat operationerna från mellersta Sverige, borde ju dock påtagligare fältherredater av honom själv ha bevarats åt minnet, eftersom uppgiften egentligen var erövringen av fogdeborgarna. Men om han från Korsholm först organiserat rörelsen, så låter det omvänt väl tänka sig, att han i förlitande på sina underbefälhavares maktmedel hastade till Engelbrekt utan att avvakta stormningen av Faxehus och Kastellholm, ehuru åtminstone det senare fästet ägde en styrka, som kunnat göra större omtänksamhet av nöden. "Redan i början av augusti var Erik Puke tillbaka i mellersta Sverige, där han förenade sig med Engelbrekt", konstaterar Schück. Den märkliga Delsbovisan — varom mera strax nedan — ger oss emellertid en så fast tidsbestämning som den, att Faxehus erövrades av hälsingarna på dagen för Mariamässan, det är den 15 augusti. Var alltså värvet ännu ej fullbordat, när Erik Puke kom till Engelbrekt?

Så är uppenbarligen händelsen. Av allt att döma har Erik Puke ej befunnit sig i Hälsingland vid tidpunkten för Faxeholms stormning. Däremot veta vi, att han i egen person deltagit i belägringen av Kastellholm på Åland, vilken synbarligen krävde vidlyftigare förberedelser än vad rimkrönikan vill erkänna. Ett bevis härom föreligger i det brev, som Engelbrekt den 10 september 1434 från Axevall i Västergötland sände biskop Tomas och alla riddare och svenner i Uppland (riksarkivets äldre kopieböcker, sign. A. 1). Efter en redogörelse för bondehärarnas segerlopp i Svea- och Götaland riktas däri till slut en så lydande uppmaning till adressaterna: "Item, hafven idhert budh till nordmennen, forethy *tha Eric Puke foor fraan thöm, tha varo the vidh Castelholm*, oc skipen thöm noghro höfvitsmen, for thy Eric Puke är en höfvitsman for thy folkena, som jak legger qvart for Axevald". Erik Puke hade alltså varit på Åland; där hade han lämnat kvar sitt uppbådade folk, sina "nordmän", varmed nog säkrast bör förstås väster- och österbottningar. Hade Kastellholms fästning kapitulerat, när han seglade bort från ön? Den hade det, om vi få tro rim-

krönikan, som med lustigt övermod beskriver de belägrades plötsliga förskräckelse och dess frukter i en omedelbar, snöplig dagtingan. Men om så är, huru förklara, att samma källa ser Johan Folkesson och icke Erik Puke som erövraren? Om åter underbefälhavaren utträttat sitt värv före herr Eriks ditkomst, vilka kunna då motiven ha varit för denna? Av Engelbrekts anförda brev framgår ju klart, att förhållandena inom armén vid Kastellholm efter Pukes avresa voro skäligen oordnade. Näppeligen har han alltså infunnit sig på Åland för att efter erövringen av dess relativt starka fäste träffa de behövlige militära anstalterna. Långt naturligare blir den tolkningen, att han kommit med sin här från finländska sidan, igångsatt beläringen och utan att avvakta dess resultat skyndat över till det egentliga Sverige. Johan Folkesson kvarlämnades som hövitsman för belägringsstyrkan men ansågs av Engelbrekt ej vuxen att ensam fylla den tomma platsen efter Erik Puke vid nya operationer.

Det låter ju även tänka sig, att den skara som låg i härnad vid Kastellholm icke hörde hemma i Korsholms län eller endast där, och ej heller till huvudparten bestod av folk från Finland, som rimkrönikan uppger, utan att "nordmännen" voro norrlänningar i egentlig mening: hälsingar, ångermän och andra. Förutställningen härför blir åter, att Erik Puke antingen begynt sitt värv från Svealand, eller också rest från Korsholm till Norrland, där samlat landskapens allmoge och sedan skeppat över sig till Åland. Som redan påpekats erbjuder dock denna uppfattning av händelserna vissa svårigheter. Om det kunde visas, att Nils Gustafsson på något sätt tillskyndat norrlänningarnas resning, bleve saken vida enklare. Och här torde en ej oviktig slutledning kunna göras. Som ledare för hälsingarnas resning nämner rimkrönikan Elof Djäkn. Namnet är känt från andra samtida källor. Ett dombrev från år 1437 (i vitterhets-, historie- och antikvitetsakademimens samlingar) låter oss veta, att samme man var lagmans domhavande i Hälsingland. Han var alltså underlagman, medan Nils Gustafsson var överlagman, och ingenting kan vara naturligare, än att han, när han satte sig i spetsen för rörelsen inom sin landsända, handlade då uppdrag av riksrådet, som kort förut

tagit Engelbrekts parti. I alla händelser är de föga troligt, att det hälsingska folkuppbådet tillhört den här, som i början av september kvarlåg utanför Kastellholm. Denna här hade uppenbarligen befunnit sig där åtskilliga veckor och måste ha kommit dit, innan Hälsinglands allmoge ännu stormat Faxehus. Rimkrönikan talar ju också om två skilda kårer, den ena uppbådad öster, den andra väster om Bottniska viken.

För befrielsekrigets genomförande var obestriddigen besittningen av Kastellholm åtskilligt viktigare än väldet över det svagare, strategiskt mer tillbakaskjutna Faxehus. Erik Puke bör alltså i första hand ha inriktat sig på att få den åländska borgen i Engelbrekts hand. Redan har sagts, att framgången måste varit mindre lättköpt än rimkrönikan vill göra troligt. Fogden på Kastellholm, herr Otto Pogwisch, var i förväg varskodd om faran. Tillika hövitsman på Raseborg i Nyland skrev han den 14 juli 1434 från detta fäste till staden Revels råd det tidigast bevarade brev, vari underrättelser finnas om Engelbrektsresningen. Hans vänner hade underrättat om dalkarlarnas krigiska sammanrotningar; det troddes, att de ämnade belägra Raseborgs slott. Han bad därför att för en tid få låna två eller tre "Kammerbussen" jämte en kunnig bösseskytt. Rimkrönikan låter kort därefter herr Otto uppträda på Kastellholm; han hade alltså funnit, att denna punkt främst var hotad. Reval hade ej nekat honom det önskade artilleriet; den 4 september talas i stadens räkenskaper om bösseskytten, "som varit hos herr Otto på Raseborg" (Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch, Band 8, s. 483—484). Biståndet hann tydligen ej att komma till användning vid försvaret av det hastigt nog kringslutna Kastellholm.

Om vår uppfattning av händelserna är den riktiga, har alltså Erik Puke med snabb och slagberedd energi gått till det värv, vartill Engelbrekt uppfordrade honom. Innehavare av det nordligaste av rikets starkare fästen och förfogande över en stomme av fast krigsmakt samt därtill med länsherrens möjligheter att hastigt förstärka den har han satt sig det målet före att taga Kastellholm, som ju i viss mån var en nyckelfästning. Den kungatrogne herr Otto skyndade till vid budet om fiendens anryckande,

inneslöt i borgen av Puke och tvangs av hans underbefälhavare Johan Folkesson att giva sig, sedan Puke själv begivit sig till Engelbrekt och av honom fått nya militära uppdrag. Rimkrönikan säger ju också, att Johan Folkesson höll detta fäste "Erik Puke till handa". Under den tid detta pågick hade underlagmannen i Hälsingland på befallning av Nils Gustafsson organiserat den sammankallade allmogen från detta landskap och intagit Faxehus. Väl är det också möjligt, att den från Kastellholm återvändande Erik Puke härvidlag spelat den roll rimkrönikan tilldelar honom som Elof Djäkns egentlige uppdragsgivare. Men jag är benägen att tro, att rimkrönikan låtit Engelbrekts löfte att göra Erik Puke till norrlänningarnas länsherre och hövitsman träda i kraft på ett tidigare stadium än i verkligheten, och att Erik Pukes väg gått från Korsholm till Kastellholm och från Kastellholm till Engelbrekts läger.

Är detta riktigt, så var det icke händelserna sommaren 1434 utan senare vapenbrödraskap och framför allt gemene mans vana att i Puke se den verkliga fullföljaren av Engelbrekts gärning, som så fast sammansvetsade norrlandsallmogen med den forne herren till Korsholm. Kanske skulle också, för den händelse Erik Puke tagit direktare del i hälsingarnas resning denna sommar, något minne härav ha bevarats i det präktiga historiska vittnesbörd, som kallas Delsbovisan, ehuru den rätteligen hör hela Hälsingland till.

Den märklige prosten och polyhistorn Olof Broman (f. 1676, d. 1750), Glysisvallurs frejdade författare, hörde i sina yngre dagar visan om Faxehus' brand sjungas men glömde den sedan så när som på omkvädet. Tydligt var kunskapen därom i början av 1700-talet stadd i utdöende bland allmogen. Domprosten Daniel Djurberg, infödd Söderhamnsbo, har emellertid i sin "Helsingia illustrata" bevarat fyra strofer av visan; de trycktes första gången 1735 i Sven Bælters akademiska avhandling "De Helsingia". Djurberg skriver visserligen, att visan fanns "utförligare hos Magister Ol. Rudbeck fil.", men denna Rudbeck d. y:s uppteckning synes dessvärre vara förkommen. De av Djurberg åt minnet bevarade verserna lyda som följer:

Det hände sig om Marjemässdag
och rätt om middagstid,
de skuto elden på Faxehus,
att lågan stod änd' i sky.
Faxehus ligger i svartom brandom.

Där bor så mången man i Hälsingland
i så storan vända;
fyra för ål och sex för harv
och åtta för plogen stånda.
Faxehus ligger o. s. v.

De gingo sig från Delsbo
och intill Delsbo rå,
de höggo fläsket av knokarna
så långt de kunde nå.
Faxehus ligger o. s. v.

Tröster man¹⁾ i Rengsjö,
sammalund i Mo,
de togo deras båtar bort,
de kund' int' undan ro.
Faxehus ligger o. s. v.

Visans förlorade partier ha tilläventyrs anknutit sig till andra socknar i Helsingland. Tonen sluter sig ganska nära till den som förhärskar i vissa bekanta partier av rimkrönikan, där t. ex. Jösse Erikssons omänskliga framfart skildras. "Fyra för ål (årder) och sex för harv och åtta för plogen" — skildringen röjer osökt sin tidsfrändskap med den känsla, som talar ur rimkrönikans berättelse om det tyranniska tvång, som övades mot "de fattige bönder i Dalarna bo". Utan minsta tvivel räknar visan ock sitt ursprung från dagar, som ligga den besjungna händelsen nära. Jag har i det föregående betonat dess fasta tidsbestämning, Maria-mässan, vilken ypperligt passar samman med Engelbrektsupprorets kronologi. Marie himmelfärdsdag i mitten av augusti var

¹⁾ Tröster = tapper, modig, tillitsfull. Jfr uttrycket "var tröst".

och är ännu i katolska länder den förnämsta av de många Mariafesterna. Genom århundradena skyddade visans fasta strofbyggnad denna uppgift om tidpunkten för stormningen, allt under det den självsvåldigare lokala traditionen förrrade sig på osäkra vägar. På Djurbergs tid berättades exempelvis, hurusom belägrarna skulle strött ut ärter på isen för att i bokstavlig mening komma sina fiender på fall. Fullkomligt säkert ha vi här endast en utbrodering av de föreställningar, som i protestantisk tid måste väckas av namnet Mariamässa. "Det var om våran jungfru Mariæ bebådelsedag", skriver sålunda Djurberg, vilken visserligen under dessa förutsättningar måste finna visans ord om de bortrövade båtarna något underliga ur klimatisk synpunkt. Han menar emellertid, att förklaringen är den, att man höll öppen vak närmast den ö, på vilken fästet låg. Man finner sålunda, hur visan själv trotsat tidens vanställande inverkan, men på samma gång givit upphov till vilseförda arvsägner, vilka säkerligen skulle förefalla oss skäligen misstänkta och haltlösa, om ej i själva visan funnes ett förklarande korrektiv.

En tradition, som i fråga om årstidsbestämningen är riktigare ehuru i vissa avseenden förvirrad, upptecknades 1685 av magistraten i Söderhamn som inlägg i de pågående, på kunglig befallning verkställda "rannsakingar om antikviteterna". (Antikvitetskollegiets samling, Kungl. biblioteket). Den förtjänar anföras:

"En hög holme här utanför staden vid namn Faxeholm, varupå i forna tider stått en byggnad, nämnd Faxehus; därest hälsingfogdarna residerat och uppburit kronans räntor. Men den tiden då konung Kristian den 2 i Danmark så illa huserade, har hans folk sig där förskutit, som än ögonskenligen är att se, både av vallar och gravar samt med pålar och stolpar kring bemalte holm mycket fast och stadigt nedersatte, och haver bemalte konung, som efter gamla sagor är att berätta, låtit på en natt uppsättja över 24 stugor med halmtak. Denne Faxeholm heller Faxehus är omsider således blivit förstört, att så snart hälsingarna och dalkarlarna detta förmärkt, hava de med sådana vapner den tiden brukeligt varit manneligen gått löst på juterne och dem om en natt alla nedergjort, som ock med eld ödelagt alla de på

bemålte hög stående byggningar, varföre ock de, som på skeppen voro, orsakades härifrån fly och i avfärden igenstenat ett sund, bemålt Stugusundet, $\frac{1}{4}$ mil härifrån staden, att (det) intet mera än på pass 8 alnar öppet är.“

Att denna tradition alldeles förlorat sambandet med Engelbrektsresningen och i stället anknutit sig till tyrannen Kristians dagar behöver ej vara förgörande för spörsmålet om dess eventuella historiska kärna. Att den låter stormningen äga rum vid midnattstid, medan visan låter de belägrades brandpilar uträtta sitt verk mitt på dagen, är en motsägelse utan större betydelse, om det nu ens är en motsägelse; en viss tid bör dock ha förgått mellan attackens igångsättande och den slutliga blodiga segern. Allt detta är ju endast detaljer. Viktigare är, att traditionen av 1685 i motsats till de av Djurberg upptecknade sägnerna bevarat kunskapen om, att det var under sommaren, som Faxehus föll. Men ännu mer värda att lägga märke till äro kanske utsagorna om de hastigt uppförda provisoriska barackerna i fästet och om de skepp, som lågo förtöjda vid ön, och som tvungos taga sin räddning i flykten. Väl förefinnes här en viss motsats mellan traditionen och visans berättelse om de bortsnappade båtarna. Men månne här ej likväl döljer sig ett minne av förstärkningar, som kommit sjöledes till Faxehus söderifrån — väl närmast från Stockholm — innan Elof Djäkn hunnit samla sitt folk till anfall? Och månne ej detta förklarar, varför anfallet mot den eljest relativt svaga och svagt bemannade borgen sattes igång först vid mitten av augusti och ej tidigare? Ty från Hälsingland hade man ju efter den tidens mått granngårdsväg till upprorets upphovsbygder.

Andra traditioner än de nu anförda finnas även. Så berättar en saga, att en flicka på slottet, som hade en fästman bland angriparna, öppnade porten för dem. Den skogklädda höjden, som med seklerna klättrade allt högre över vattnet, talade med sina övervuxna vallgravar livligt till fantasien. 1749 uppmättes och avtecknades platsen av lantmätare F. A. von Rehausen. Den forna borgen, som måste ha varit av trä, räknade i längd 70 alnar och i bredd 60 alnar samt omslöt en liten borggård. En längre bro med tillhörande vindbrygga synes ha förenat holmen med fast-

landet. Innanför tre vallar reste sig murar med fyra hörntorn. På platsen hittades vid schaktning sommaren 1896 bl. a. en ryttersporre, en spjutspets, en kniv och hästskor. En undersökning, som fem år senare verkställdes av numera landsarkivarien Carl M. Kjellberg resulterade icke i några märkligare rön.

Rimkrönikan och de äldre författare, som i dessa stycken följt dess framställning, Ericus Olai och Olaus Petri, veta endast berätta, att under fejderna i Norrland 1434 Faxeholm i Hälsingland stormades av de upproriske. Om Styresholm i Ångermanland säga de ej ett ord. Däremot bringar en historiker från det tidigare 1600-talet, Johannes Messenius, den uppgiften, att både Faxeholm, Styresholm och Korsholm intagits. För Korsholms vidkommande är detta ju alldeles felaktigt. Men är det också för Styresholms del blott ett forskarmisstag, en lärd konstruktion utan grund i verkligheten?

Jag har förut påpekat, att Styresholm ej framskymtar i källor senare än år 1405. Då den riddare, herr Algot Magnusson Sture, som detta år övertog Ångermanland med Styresholms fäste, ännu 1419 befinnes bibehålla sin egenskap av hövitsman över Ångermanland, innehade han sannolikt genom sina underfogdar både landskapet och borgen till sin 1426 inträffade död. Sedan torde kungliga fogdar ha residerat där några år. Alla skäl tala för att det var först under Engelbrektsfejden, som Styresholm våldsamt förhärjades. Ty visst är, att den forna borgen nu ligger ej bara i grus utan också i aska.

Ortstraditionen vet icke ge säkra upplysningar om dess belägenhet. Styrnäs' gamla medeltidskyrka, riven omkr. år 1850, kännetecknades av två starka torn och av en ansenlig bogårdsmur. Dess ovanliga, kraftiga typ och dess läge i trakten av det försvunna Styresholm ha lockat den spörjande att däri se ingenting mindre än fästet ifråga. Andra ha trots att kyrkan åtminstone uppförts av dess ruiner, vilket med hänsyn till kyrkans ålder torde vara alldeles uteslutet. Ett stycke nordväst därom synas på det s. k. Åskottsberget lämningar efter vallar. Men själva namnet *Styresholm* gör på förhand mer än osannolikt, att det fäste som så kallades legat vare sig på Åskottsberget eller på platsen för den rivna kyrkan.

Gå vi däremot över till Torsåkersstranden av Ångermanälven hittas på det därvarande prästbolets mark tvenne betydliga jordvallar, kända i folkmun under namnet "borgen". Här ha under tidernas lopp anträffats en mångfald fynd, djur- och människoben, betsel, sporrar, nycklar och pilspetsar, stycken av hårdbränt murbruk samt ett tydligt brandlager med förkolnade bjälkstycken. "Val-larna visa sig ovedersägligen vara brända", kunde K. Sidenbladhs slå fast efter en undersökning på stället (1865). Han har med största bestämdhet hävdadt den uppfattningen, att fästningsruinerna icke äro att söka på Styrnäs- utan på Torsåkerssidan, och att just de vallar, som kallas "borgen", utmärka platsen för dess läge. Detta antagande synes till full evidens bevisat i och med Sidenbladhs ojävaktiga iakttagelse, att den landhöjd vid älven, där vallarna ligga, en gång måste varit helt kringfluten av vatten. Här ha vi alltså det saknade Styresholm; Sidenbladhs förstärkte yttermera denna slutsats genom att påvisa, att byn Aspby, som ligger på samma höjning som vallarna, i ett pergamentsbrev från 1489 kallades "Aspö". Lösningen kan alltså betraktas som fullkomligt säker.

En lokal historisk tradition bestyrker på ett ganska egendomligt sätt detta resultat, på samma gång som den kastar ett visst ljus över omständigheterna vid fästets förstörelse. Ty om de arkeologiska fynden icke peka på ett fredligt nedläggande av Styresholm utan tvärtom på en våldsamt slutkatastrof, så går ortstraditionens vittnesbörd i samma riktning.

När lantmätaren C. G. Colleen 1852 i sammanhang med författandet av sin Styrnäsbeskrivning (Skriftserien "Norrländ" n:r 12) upptecknade denna tradition, kände varken han eller hans sagesmän det verkliga läget av det forna Styresholm. Tvärtom utgingo båda parterna från att dess rester vore att söka på den nuvarande Styrnässidans. Så mycket mera anmärkningsvärt är det därför, att de åldriga hörsägnerna trots allt pekade mot just den punkt, där Styresholm bevisligen måste legat, d. v. s. "borgen" på Torsåkersstranden. Så skriver nämligen Colleen:

"På andra sidan om älven, gent emot Styresholm, finnas lämningar efter en skans, som enligt sägen var i danskarnes hän-

der under katolska tiden, då svenskarne innehade Styresholm. Enligt en gammal berättelse om de i äldre tider ofta förekommande fejder mellan svenskar och danskar skall en hustru vid namn Märta i Hola, en by i Torsåker, hava antänt en vid nämnda skans belägen badstuga, just då flere danskar varit därinne för att bada. Svenskarna hade då från Styresholm skyndat över älven och under förvirringen angripit och nedgjort fienden. Bragden har blivit besjungen i en kämpavisa, varav en vers sålunda lyder:

Där grovo de groparna djupa och vid
och lade så många jutar däri:
väl är för oss, ty för dem vändes dansen!"

Vi se alltså, hur sägnen icke tappat sambandet med det verkliga Styresholm. Den låter nämligen detta innehavas av "jutarna", d. v. s. den kunglige fogdens manskap, medan det diktade, i hävden rotlösa Styresholm inkonsekvent nog lämnas i den angripande bondeskarans händer. Här döljer sig nog ett minne av, att angreppet ägt rum från Styrnässidan, där otvivelaktigt funnits flankerande befästningar (Åskottsberget, troligen också kyrkan), vilka det gällde att först bemäktiga sig. Hola, den listiga Märta hemvist, ligger däremot nära Torsåkers kyrka på krönet ovan den sänka, som en gång var en arm av Ångermanälven och skilde Styresholm från fasta landet. Sägngen om krigslisten bevarar troligen åminnelsen av en belägring, som omfattat fästet från båda hållen men med huvudstyrkan förlagd i närheten av kyrkan.

Om det är en stor förlust, att Delsbovisan endast fragmentariskt bevarats till eftervärlden, så är Styresholmsvisans ännu oblidare öde i lika om ej högre grad att beklaga. Båda brottstyckena blotta en kärna av otvivelaktig historisk sanning. Det lider ej tvivel om, att Styresholm likaväl som Faxehus stormades av förbittrade norrlandsbönder under sommaren 1434, ehuru rimkrönikan endast vet berätta om det sydligare och sannolikt viktigare fästets intagande. Men att rimkrönikan stundom ser händelserna i stark förkortning och även förbigår åtskilligt har icke vart någon hemlighet och torde väl också bekräftas av det försök att kritiskt belysa dess skildring av Erik Pukes roll i norrlänningarnas resning, som i det föregående lämnats.

Det är mycket antagligt, att både Styresholms och Faxeholms historia går vida längre tillbaka än till vitaliebrödernas tid. Vad hälsingfästet beträffar ha äldre topografiska författare spekulerat rätt mycket över dess tidigare anor. Olof Broman höll sålunda för troligt, att holmen varit "bekvämt till det han fordom brukades (till), nämligen att där hava vårdkasar, eldar och vakt-hållare, i synnerhet när fylkiskungarne hade här i orten sitt välde". Broman menade också, att dessa haft sina "askar och galejor" vid Faxeholm. N. R. Brocman, som 1763 studerade Hälsinglands "ålderdomslämningar", ville ställa utom tvivel, att platsen uppkallats efter det gamla mansnamnet Faxe, men tillade försiktigtvis, att det just icke behövde vara nödvändigt "att denne Faxe varit Otulfaxen, Slisa Ulfs broder och Herbrands hövdingss son, om vilken Torsten Vikingssons saga förmäler, att han vid Brännö i Elvaskär, som man menar legat vid Göta älvs utlopp, av Torsten blev övertvungen och nedergjord, sedan han tillföre alltid segerfull uthärdat åttio envig". Att mänsklig kultur varit bofast på holmen vid Söderhamn under vida äldre tider än 13- och 1400-talet, därpå tyder ovedersägligen fyndet 1896 av ett stenkummel över en kista, tolv fot lång och sex fot bred, med många ben av människor och hästar. Eller kan det vara troligt, att offren för stormningen i augusti 1434 jordats på sådant sätt?

Om Styrnäs sortens höga ålder som en förnämlig kulturbygd finnas ju ock åtskilliga arkeologiska vittnesbörd, senast det utomordentligt märkliga och rika myntfynd från 1000-talet, som gjordes sommaren 1919 i Djuped. Tilläventyrs vore en rationellare undersökning av "Borgen" än den som Sidenbladh verkställde för många decennier sedan icke alldeles omotiverad.

Nils Ahnlund.

